

ΕΠΙΣΗΜΑΝΣΕΙΣ

Ευτύχης Μπιτσάκης

Για την έννοια των μεταβατικών κοινωνιών

Θα ήθελα να διατυπώσω μια αντίρρηση στο εξαιρετικά ενδιαφέρον άρθρο του Β. Παπαχρήστου, «Για τη φύση των κοινωνιών του “υπαρκτού σοσιαλισμού”» που δημοσιεύτηκε στο πρώτο τεύχος της *Διαλεκτικής*.

Κατά τον Β.Π., οι κοινωνίες του «υπαρκτού σοσιαλισμού» είναι «μεταβατικές κοινωνίες ανάμεσα στο καπιταλισμό και το σοσιαλισμό». Ο ορισμός αυτός περιπλέκει, κατά τη γνώμη του, το ακανθώδες πρόβλημά του χαρακτήρα αυτών των κοινωνιών.

Κατά τους κλασικούς του μαρξισμού, με την ανατροπή του καπιταλισμού και την εγκαθίδρυση της εξουσίας της εργατικής τάξης, αρχίζει μια μακρά και αντιφατική περίοδος οικοδόμησης του σοσιαλισμού, *πρώτης φάσης της κομμουνιστικής κοινωνίας*. Ο σοσιαλισμός συνεπώς δεν συνιστά ένα νέο τρόπο παραγωγής, αλλά ένα αντιφατικό κοινωνικό σχηματισμό μετάβασης προς την κομμουνιστική κοινωνία. Πρόκειται για μία μεταβαλλόμενη κοινωνία μετάβασης ανάμεσα σε δυο διαφορετικούς τρόπους παραγωγής: τον κεφαλαιοκρατικό και τον κομμουνιστικό.

Οι κλασικοί μίλησαν για μακρά και επίπονη περίοδο. Δεν απέκλεισαν, έστω και αν δεν τη διατύπωσαν ρητά, τη δυνατότητα οπισθοδρομήσεων, κρίσεων ή και ανατροπής αυτής της πορείας, προς την κατεύθυνση της παλινόρθωσης του καπιταλισμού. Και αποτελεί μία διαφορετική και εξηγήσιμη ιστορία η μετέπειτα απλοϊκή αισιοδοξία για κάποια γραμμική και μη αντιστρεπτή πορεία προς τον κομμουνισμό.

Ας δεχτούμε τώρα το χαρακτηρισμό των χωρών του «υπαρκτού σοσιαλισμού» ως «μεταβατικών κοινωνιών ανάμεσα στον καπιταλισμό και το σοσιαλισμό». Τι είναι λοιπόν αυτές οι κοινωνίες; Καπιταλιστικές; Όχι! Είναι σοσιαλιστικές; Όχι! Είναι μεταβατικές «ανάμεσα στον καπιταλισμό και το σοσιαλισμό». Αλλά τότε τοποθετούμε ανάμεσα στον καπιταλισμό και τον κομμουνισμό δυο περιόδους ή φάσεις: Τη *μεταβατική* και τη *σοσιαλιστική*. Τι είναι όμως η μεταβατική; Και πότε αρχίζει η σοσιαλιστική φάση; Και πότε η κομμουνιστική; Με τη νέα έννοια παρεμβάλλουμε ένα ολόκληρο στάδιο ή φάση ή περίοδο ανάμεσα στην ανατροπή του καπιταλισμού και την έναρξη της οικοδόμησης της σοσιαλιστικής κοινωνίας. Αλλά αυτό δεν έρχεται μόνο σε αντίθεση με τον ορισμό των κλασικών και ιδιαίτερα του Λένιν. Έρχεται, προπαντός, σε αντίθεση με το γεγονός ότι η οικοδόμηση του σοσιαλισμού αρχίζει με την ανατροπή του καπιταλισμού και την εγκαθίδρυση της εξουσίας της εργατικής τάξης και χαρακτηρίζεται από την έναρξη της *κοινωνικοποίησης* των βασικών μέσων παραγωγής, την έναρξη της σοσιαλιστικής συσσώρευσης, τη δημιουργία του εργατικού κράτους, της λαϊκής παιδείας, κλπ. Την ανάπτυξη του σοσιαλιστικού εποικοδομήματος, τη δημιουρ-

για νέων μορφών συλλογικότητας, νέων σοσιαλιστικών κοινωνικών σχέσεων.

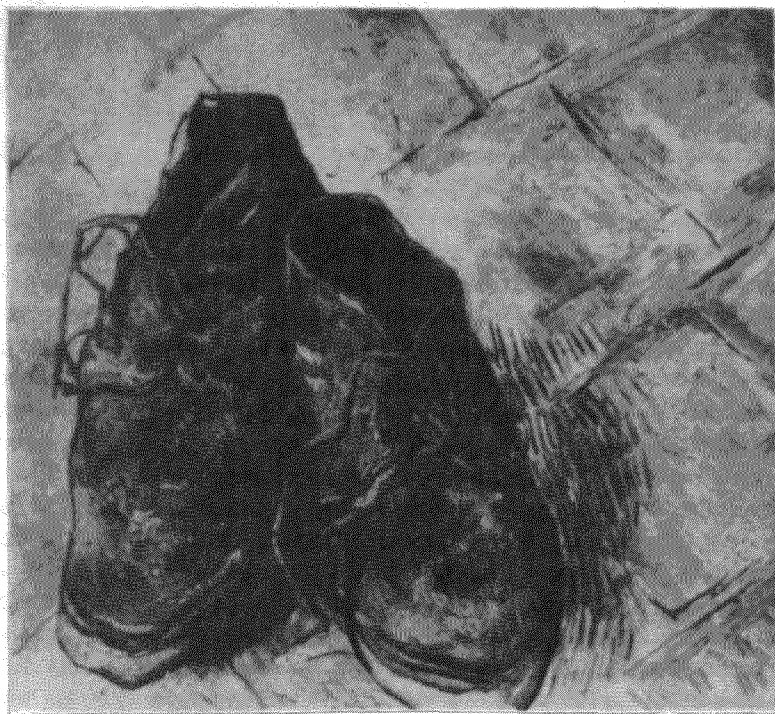
Κατά τον Β.Π. πρόκειται για «ιδιαιτερή περίοδο ανάμεσα στον καπιταλισμό και το σοσιαλισμό, πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας». Νομίζω ότι σωστό είναι μόνο το δεύτερο μέρος της προηγούμενης φράσης. Πρόκειται για «πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας» (Λένιν) και όχι για «μεταβατική περίοδο που βρίσκεται “έξω” από την ανώτερη φάση του καπιταλισμού και “έξω” από την πρώτη φάση της κομμουνιστικής κοινωνίας». Διπλασιάζοντας τις «φάσεις», διπλασιάζουμε το πρόβλημα: Προσθέτουμε μια απροσδιόριστη περίοδο και προπαντός αγνοούμε το γεγονός ότι η οικοδόμηση του σοσιαλισμού αρχίζει με την ανατροπή του καπιταλισμού.

Φυσικά συμφωνώ απόλυτα για το ότι πρόκειται για μεταβατική κοινωνία ανάμεσα σε δύο τρόπους παραγωγής (καπιταλιστικό/κομμουνιστικό), για αντιφατικό σχηματισμό στη διάρκεια του οποίου συνεχίζεται η ταξική πάλη, όπου αναπτύσσονται νέες, πρωτοφανείς αντιθέσεις κλπ. Και δυστυχώς η ιστορία απέδειξε ότι η ιστορική αυτή διαδικασία δεν είναι, κατ' ανάγκην, μη αντιστρεπτή.

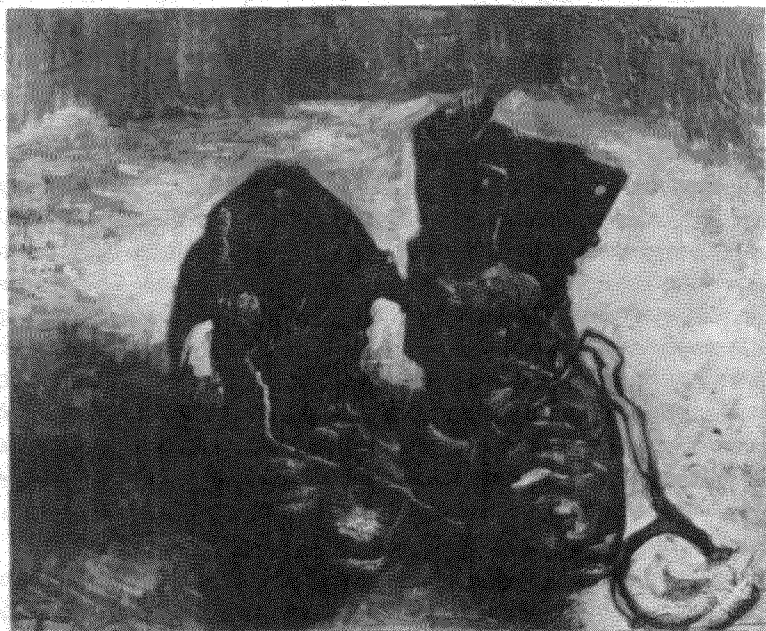
Από πολλά χρόνια υποστηρίζω ότι η κύρια εσωτερική αντίθεση αυτών των κοινωνιών ήταν ο *κρατισμός*: η διόγκωση του κράτους, η αυτονόμηση και η επιβολή του κόμματος και του κράτους στην κοινωνία, και ο μετασχηματισμός της κρατικής και κομματικής γραφειοκρατίας σε ιδιαίτερο στρώμα (ή τάξη;) με ιδιαίτερα συμφέροντα και με τη δική, της ταξική - ιδεολογική θεώρηση της κοινωνικής πραγματικότητας. Γι' αυτό υποστήριζα και υποστηρίζω ότι το καθεστώς αυτών των κοινωνιών θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως *κρατικός σοσιαλισμός*. Η έννοια, προφανώς, είναι αντιφατική. Αλλά αυτή ακριβώς η αντίφαση εν τοις όροις αναδεικνύει τον αντιφατικό χαρακτήρα αυτών των κοινωνιών, την ασυμφιλίωτη αντίθεση που ενυπάρχει στα σπλάχνα τους και που θα επιδεχόταν δύο λύσεις: ή την επαναστατική, ή την αντεπαναστατική. Το ποια εκδηλώθηκε, το ζούμε στις μέρες μας.

Φυσικά δεν υποστηρίζω ότι πρότεινα την ορθή έννοια. Ευχαρίστως θα την εγκατέλειπα, αν θα βρισκόταν κάποια άλλη, που θα αντιστοιχούσε στην πραγματικότητα.

Και μια και μιλάμε για έννοιες. Και ο Β.Π., όπως και οι περισσότεροι Έλληνες, χρησιμοποιεί τον όρο *αντίφαση*. Οι ξένοι (Έλληνες, Γάλλοι) έχουν μία και μόνη αντίστοιχη έννοια: την *contradiction*, για να χαρακτηρίσουν τόσο την αντίθεση που έχει *οντολογικό status* (υπάρχει στα πράγματα και στους θεσμούς — Λένιν), όσο και τη *λογική αντίφαση*. Γιατί λοιπόν εμείς να μην κάνουμε αυτή τη διάκριση εφόσον η γλώσσα μας το επιτρέπει; Τέλος, πότε θα απαλλαγούμε από αυτό το άθλιο *προτσές*; Έχουμε τους όρους: *διαδικασία, εξελικτική διαδικασία*, κλπ. Οι πρώτοι κομμουνιστές που χρησιμοποιούσαν το βαρβαρισμό του *προτσές* πίστευαν πως επρόκειτο για *ρωσική λέξη*. Κατανοούμε συνεπώς τη διεθνιστική - συγκινησιακή φόρτιση της έννοιας. Αλλά τώρα η Μεγάλη Πατρίδα επιστρέφει στην Οικονομία της Αγοράς. Καιρός να επιστρέψουμε και μεις στις δικές μας έννοιες.

VAN GOGH: Ένα ζευγάρι παπούτσια. Arles, 1888.

VAN GOGH: Ένα ζευγάρι παπούτσια. Paris, 1886.

Νάντια Βαλαβάνη

Συζήτηση για όλα: το πρώτο βήμα για ένα νέο ξεκίνημα

Η προσπάθεια που γίνεται σήμερα για ν' ανοίξει μια καινούργια προοπτική για το εργατικό κίνημα και την αριστερά στη χώρα μας διαπλέκεται με την κατάρρευση των καθεστώτων που αποκλήθηκαν υπαρκτός σοσιαλισμός και τη βαθιά κρίση αποσύνθεσης του κομμουνιστικού κινήματος στη Δύση. Οι εξελίξεις αυτές, που έχουν καταλυτικό χαρακτήρα, σηματοδοτούν αναμφίβολα το τέλος μιας εποχής για το εργατικό κίνημα (κι όχι μόνο γι' αυτό). Μιας εποχής που είχε μεγαλειώδεις στιγμές έξαρσης κι ενέπνευσε μεγάλους αγώνες και προσπάθειες, αλλά είχε και τις εγγενείς εκείνες αδυναμίες που σε μεγάλο βαθμό οδήγησαν στην αποτυχία. Όσο για τη νέα εποχή που αρχίζει, το σίγουρο είναι ότι δεν έχει ακόμα διαμορφώσει τα στοιχεία της «ταυτότητας» της.

Βιώνουμε λοιπόν σήμερα τη μεταβατικότητα της τωρινής περιόδου, τις τεράστιες δυσκολίες και τις βαθιές απογοητεύσεις, επιδιώκοντας να κρατήσουμε ζωντανές τις ελπίδες που δίνουν νόημα και περιεχόμενο στη ζωή. Ζούμε ταυτόχρονα μια περίοδο σύγχυσης, όπου οι προσπάθειες για ένα νέο ξεκίνημα συμπλέκονται με τις τάσεις για αποστράτευση, η δημιουργική αμφισβήτηση με την ολοκληρωτική άρνηση, η αναζήτηση μέσα από μια χωρίς όρια συζήτηση με την αγωνία να κρατηθούν σταθερά σημεία αναφοράς.

Όλα αυτά είναι φυσικά και δεν θα μπορούσε να ήταν διαφορετικά. Όμως μέσα απ' αυτή την πολυμορφία των τάσεων είναι ανάγκη ν' αναζητηθούν εκείνες που η ανάπτυξη τους μπορεί να επιδράσει θετικά στις προσπάθειες για υπέρβαση της κρίσης.

Ο τρόπος αντιμετώπισης των ζητημάτων του παρελθόντος και προσέγγισης των σύγχρονων αναγκών νομίζω ότι θα έχει καθοριστική σημασία για τις τύχες των προσπαθειών όλων όσων αναζητούν τους δρόμους για ένα νέο, από άποψη ουσίας και μορφών, ξεκίνημα του εργατικού κινήματος και της αριστεράς. Κι ένα νέο ξεκίνημα απαιτεί όχι μόνο ειλικρίνεια και μια νέα ηθική, αλλά αναμφίβολα κι ένα νέο τρόπο αντιμετώπισης της πραγματικότητας.

Μ' αυτή την έννοια θέλω να εκφράσω κάποιες σκέψεις μ' αφορμή την ευρύτατα διαδεδομένη αντίληψη ότι καθυστερούμε, δεσμεύοντας πολύτιμες δυνάμεις από τη δράση, με το να συζητάμε ζητήματα λυμένα στα πλαίσια της επαναστατικής τάσης του κομμουνιστικού κινήματος στην Ελλάδα. Ή ότι έτσι κι αλλιώς στη συζήτηση δεν μπορεί να μπαίνουν όλα τα ζητήματα. Και πριν απ' όλα δεν είναι δυνατό να γίνεται συζήτηση, όχι μόνο απ' την άποψη του περιεχόμενου, αλλά ούτε καν απ' την άποψη της ορολογίας, για ζητήματα όπως ο μαρξισμός - λενινισμός, η δικτατορία του προλεταριάτου, ο καθοδηγητικός ρόλος της εργατικής τάξης και του κόμματός της, κ.λπ.

Οι απόψεις αυτές δημιουργούν βάσιμα την εντύπωση ότι ένα τμήμα των συμμετοχών αυτής της προσπάθειας διακατέχονται από το άγχος να κλείσει μια συζήτηση,

που ουσιαστικά ακόμα δεν έχει ανοίξει. Ή ότι, στην καλύτερη περίπτωση, αποδέχονται τη διεξαγωγή αυτής της συζήτησης, με τον όρο όμως ότι συζητάμε όχι όλα τα θέματα, αλλά ορισμένα. Μια συζήτηση κολοβομένη, δηλαδή, πριν ακόμα αρχίσει.

Πιστεύω ότι αυτή η «βιασύνη» μπορεί να εξηγηθεί: Στο βάθος της βρίσκεται ο φόβος ότι μια χωρίς όρια συζήτηση στα πλαίσια των προσπαθειών για ένα νέο φορέα του σύγχρονου εργατικού κινήματος μπορεί να οδηγήσει σε κατεύθυνση σοσιαλδημοκρατικοποίησης και τελικά ενσωμάτωσης στο σύστημα. Βρίσκεται, παράλληλα, και μια ορισμένη υποτίμηση των επιπτώσεων για το επαναστατικό εργατικό κίνημα και στην Ελλάδα από αυτό που χαρακτηρίζουμε σαν τέλος μιας εποχής.

Αν μπορεί να εξηγηθεί, δεν μπορεί όμως και να δικαιολογηθεί. Έτσι, σε σχέση με το φόβο για σοσιαλδημοκρατικοποίηση κι ενσωμάτωση, μπορεί κανείς να παρατηρήσει τα εξής:

Πρώτο. Η συλλογική εμπειρία που αποκτήσαμε τις δυο σχεδόν δεκαετίες στις γραμμές του ΚΚΕ —εμείς που προερχόμαστε απ' αυτό και κινούμαστε στο χώρο ή στις παρυφές του Νέου Αριστερού Ρεύματος— αλλά κι οι εμπειρίες σχεδόν εξήντα πέντε χρόνων του παγκόσμιου κομμουνιστικού κινήματος δεν δείχνουν με κανένα τρόπο ότι στις γραμμές του ΚΚΕ και στις γραμμές του διεθνούς κινήματος νίκησε ο οπορτουνισμός και κυριάρχησε τελικά η σοσιαλδημοκρατική κατεύθυνση και τάση επειδή αναζητήθηκαν, μελετήθηκαν, αναλύθηκαν και προπαντός συζητήθηκαν ανοιχτά, καθαρά και ισότιμα τα μεγάλα πολιτικά και ιδεολογικά ζητήματα της ελληνικής κοινωνίας, όσο και της διεθνούς πραγματικότητας: τόσο του καπιταλισμού, όσο και των χωρών που μέχρι πρόσφατα ονομάζονταν σοσιαλιστικές.

Ίσα ίσα δείχνουν ακριβώς το αντίθετο: Ότι η τάση μετατροπής σχεδόν όλων των κομμάτων της Τρίτης Διεθνούς σε σοσιαλδημοκρατικά κόμματα έγινε ιστορικά με πλήρη απουσία οποιασδήποτε ουσιαστικής και τίμιας συζήτησης.

Η άρση τελικά του ιστορικού σχίσματος των αρχών του αιώνα ανάμεσα στη συμβιβαστική και την επαναστατική κατεύθυνση του διεθνούς εργατικού κινήματος πραγματοποιείται μέσα από μια διαδικασία πλήρους προσχώρησης της δεύτερης στην πρώτη. Αυτή η διαδικασία, που κράτησε μια ολόκληρη ιστορική εποχή (που μέχρι πρόσφατα χαρακτηριζόταν εποχή περάσματος από τον καπιταλισμό στο σοσιαλισμό!) κι ολοκληρώνεται στις μέρες μας, πραγματοποιήθηκε ουσιαστικά από το παράθυρο, μέσα από μάχες ψευδώνυμες, κι όχι στο όνομα των πραγματικών ζητημάτων που παίζονταν. Προκλήθηκε «σαλαμωτά» και μέσω της σταδιακής μετακύλισης, με τη δημιουργία από τις διάφορες ηγετικές κομματικές ομάδες ντε φάκτο καταστάσεων στα πλαίσια της πολιτικής πραγματικότητας, που εξουδετέρωναν τη δύναμη των αντίθετων απόψεων πριν ακόμα διατυπωθούν οι όροι του παιχνιδιού κι έδιναν τη δυνατότητα ν' αφομοιώνεται η όποια αυθόρμητη αντίσταση της βάσης αυτών των κομμάτων πριν ακόμα συνειδητοποιηθεί το βάθος, η ουσία κι οι επιπτώσεις των —υποτίθεται υπό συζήτηση— ζητημάτων. Πραγματοποιήθηκε δηλαδή με μεθόδους βαθιά αυταρχικές κι αντιδημοκρατικές, σε τελευταία ανάλυση, από την άποψη της ουσίας τους, σταλινικές.

Δεν μπορεί ακόμα να μην υπογραμμιστεί ότι αυτή η πορεία ξεκίνησε με το πέρασμα από μια εποχή έντονης αλλά και κατά κανόνα δημοκρατικής συζήτησης για όλα, που γινόταν με βάση τους όρους της πραγματικότητας και με τη

γλώσσα της πραγματικότητας, στην εποχή των μονολόγων των ηγετικών κομματικών ομάδων. Μονόλογοι που καταργούσαν τον προλεταριακό δημοκρατισμό στο κόμμα και στην κοινωνία. Που οδήγησαν στην «εξαφάνιση» της ταξικής πάλης με αστυνομικά διατάγματα και στις επίσημες ομιλίες, όχι όμως και στη ζωή. Που είχαν σαν αποτέλεσμα την απόσπαση ηγετών, ηγεσιών κι ολόκληρων των κομμάτων από την τάξη που τα συμφέροντά της υποτίθεται ότι εξακολουθούσαν να επιχειρούν να εκφράσουν, τώρα όμως πια *γραφειοκρατικά*.

Αυτή η μεταλλαγή εκδηλώθηκε χαρακτηριστικά και στη γλώσσα των πολιτικών αναλύσεων της πραγματικότητας. Αντιλήψεις και διατυπώσεις σαν αυτές: «στην πραγματικότητα [στην ΕΣΣΔ] έχουμε εργατικό κράτος, πρώτο, με την ιδιομορφία ότι στη χώρα δεν υπερτερεί ο εργατικός, αλλά ο αγροτικός πληθυσμός, και δεύτερο, εργατικό κράτος με γραφειοκρατική διαστρέβλωση»¹ ή βασικά συμπεράσματα του τύπου: «η φύση του σημερινού μας κράτους είναι τέτοια, που το οργανωμένο στην ολότητά του προλεταριάτο πρέπει ν' αυτοπροστατεύεται κι εμείς πρέπει να χρησιμοποιήσουμε αυτές τις εργατικές οργανώσεις για την προστασία των εργατών απέναντι στο κράτος τους για να προστατεύουν οι εργάτες το κράτος μας»², έδωσαν τη θέση τους σε απλοϊκές μορφές έκφρασης της εσωτερικής και διεθνούς κατάστασης, σαν η κοινωνία να βρισκόταν σε ευθύγραμμη ανάπτυξη και σε διαρκή επαναστατική έξαρση. Το αποτέλεσμα ήταν η μετατροπή της θεωρίας σε δόγμα, η φетиχοποίηση της κάθε φοράς «γραμμής», η θεολογική αντιμετώπιση κομμάτων και ηγεσιών. Και σήμερα η αναγόρευση των πιο παλιωμένων αστικών αντιλήψεων, θεωριών και πρακτικών στο «νέο» που μπορεί να δώσει διέξοδο στα αδιέξοδα που οδηγήθηκε το εργατικό κίνημα σ' Ανατολή και Δύση.

Ας θυμηθούμε και τη σχετική πρόσφατη εμπειρία του ΚΚΕ: Τις πολιτικές αναλύσεις στη δεκαετία του '70 που ξεκινούσαν στερεότυπα με το «η κρίση βαθαίνει, τα προβλήματα οξύνονται, οι αγώνες των εργαζομένων και του λαού ανεβαίνουν», για να αντικατασταθούν στις αρχές της δεκαετίας του '80 με το πιο αμήχανο στερεότυπο «η κατάσταση είναι περίπλοκη και σύνθετη» και να καταλήξουν στο τέλος της δεκαετίας στην πιο ασυγκράτητη έκφραση λαγνείας κι όρκων πίστης απέναντι στους αστικούς θεσμούς.

Μ' άλλα λόγια: η σοβαρότερη επίπτωση αυτής της πορείας μπορεί να εντοπιστεί στο βιασμό της σχέσης των κομμουνιστικών κομμάτων με την πραγματικότητα, που αλλού πιο γρήγορα, αλλού πιο καθυστερημένα, παντού όμως αδυσώπητα, πήρε την εκδίκησή της.

Όσο για μας, είμαστε αναγκαστικά *κληρονόμοι* αυτής της κατάστασης πριν απ' όλα από την άποψη της ιστορικής καθυστέρησης. Γιατί μας κληροδοτήθηκε μια ήδη από δεκαετίες διαμορφωμένη πραγματικότητα στο χώρο της θεωρίας και της πολιτικής πρακτικής του εργατικού κινήματος, που στις μέρες μας, με την κατάρρευση των χωρών που μέχρι πρόσφατα αποκαλούσαμε σοσιαλιστικές, αποκάλυψε σ' όλη του την έκταση το μεγάλο μυστικό: Τελικά ο βασιλιάς ήταν γυμνός... Είμαστε όμως κληρονόμοι αυτής της κατάστασης και από την άποψη

1. Β.Ι. Λένιν, «Η κρίση του κόμματος», *Άπαντα*, τόμ. 42, σελ. 239.

2. Β.Ι. Λένιν, «Για τα συνδικάτα, την τρέχουσα πολιτική στιγμή και τα λάθη του σ. Τρότσκι», *Άπαντα*, τόμ. 42, σελ. 208.

ότι, παρά ορισμένες καλές προσπάθειες που όμως ελάχιστα αξιοποιήθηκαν και δεν είχαν συνέχεια, ούτε στα πλαίσια του ΚΚΕ (πράγμα φυσιολογικό), αλλά και από το διαχωρισμό μας από τον κορμό του, δεν καταφέραμε ακόμα ν' ανταποκριθούμε με ουσιαστικό τρόπο στις απαιτήσεις μιας επιστημονικής, δηλαδή μιας μαρξιστικής προσέγγισης της ελληνικής και διεθνούς πραγματικότητας, πράγμα καθόλου εύκολο και απλό. Γιατί βέβαια δεν μπορεί να θεωρούνται σοβαρός τρόπος προσέγγισης, λ.χ., των ζητημάτων του αριστερού κινήματος, διατυπώσεις όπως ότι το ΚΚΕ ήταν κι είναι μικροαστικό κόμμα, ότι τώρα πρέπει να αποκτήσουμε εργατική αντίληψη κ.λπ.

Το ουσιαστικό πρόβλημα λοιπόν είναι όχι ότι πολύ έχουμε ερευνήσει και συζητήσει τα πράγματα κι η παραπέρα συζήτηση εγκυμονεί κινδύνους για να εξασφαλιστεί μέσα στην εργατική τάξη, τους άλλους εργαζόμενους, τη νεολαία και τη διανοήση, η δράση, που χωρίς αυτήν δεν έχει νόημα η ύπαρξή μας, αλλά ότι *ακόμα δεν έχει κατακτηθεί: Ούτε η οργάνωση της δημοκρατίας. Ούτε μια συλλογική κουλτούρα διαλόγου, που στην πράξη, κι όχι μόνο στα λόγια, δε θ' ανέχεται απλά την ύπαρξη της αντίθετης άποψης, αλλά θα καταβάλλει προσπάθεια σύνθεσης που να την παίρνει υπόψη της* — όχι με την έννοια κάποιου μέσου όρου, που να εξασφαλίζει μέσα από μικροσυμβιβασμούς κάποιες ισορροπίες, ούτε κάνοντας επιστήμη τον εκλεκτικισμό, αλλά ξεκινώντας από τη θεμελιακή θέση ότι δεν υπάρχει άλλος τρόπος προσέγγισης της αλήθειας για την πραγματικότητα από την έρευνα και μελέτη της και τη διασταύρωση των διαφόρων απόψεων γι' αυτήν, που περισσότερο ή λιγότερο στρεβλά ή ολοκληρωμένα, κατά κανόνα πάντως περιέχουν κάποιες πλευρές της. *Ούτε έχει ακόμα δημιουργηθεί, με στήριξη στις πολύ αξιόλογες δυνάμεις που υπάρχουν, μια στοιχειώδης υποδομή για συστηματική έρευνα, μελέτη κι ανάλυση.*

Δεύτερο. Το βασικό, ίσως και το μόνο πραγματικά *ενοποιητικό στοιχείο* είναι ότι το μεγαλύτερο μέρος από μας προέρχεται από το ΚΚΕ, και προέρχεται μέσα από μια διαπάλη στους κόλπους του που έκφρασε την *αντίσταση ακριβώς στην πορεία σοσιαλδημοκρατικοποίησης κι ενσωμάτωσης του ΚΚΕ στο αστικό πολιτικό σύστημα.*

Αυτή λοιπόν είναι η κοινή βάση, το πολιτικό κι ιδεολογικό κεκτημένο, αυτό που μας ενώνει. Είναι η *αφετηρία*, απ' όπου θα 'πρεπε να ξεκινήσουμε σήμερα για να διερευνήσουμε τους όρους της παραπέρα συμπόρευσης. Για να επιχειρήσουμε να εκφράσουμε σε *θέσεις* πολιτικές, ιδεολογικές κι οργανωτικές και σ' αντίστοιχη *δράση* το τι σημαίνει, όχι πια μόνο για τον καθένα μας προσωπικά ή σ' αντιπαράθεση με το ΚΚΕ, αλλά συνολικά για την *αυτοτελή* οργάνωση της δικής μας και της ευρύτερης κοινωνικής αμφισβήτησης, η μέχρι τώρα άρνηση ένταξής μας σε μια πορεία σοσιαλδημοκρατικοποίησης κι ενσωμάτωσης. Και την ποικιλία των απόψεων που εκφράζονται χρειάζεται να τη βλέπουμε σαν δύναμη για το κίνημά μας στο βαθμό ακριβώς που θα οδηγούνται δημοκρατικά σε *νέες συνθέσεις* με στόχο ένα *σύγχρονο επαναστατικό κόμμα με βάση τους όρους της εποχής μας*, κι όχι κάτι σαν το ΚΚΕ μεταξύ 9ου και 10ου συνέδριου με όρους της δεκαετίας του '90 ή ένα καλύτερο, συνεπέστερο, δημοκρατικότερο ΚΚΕ.

Και γιατί, πέρα απ' όλα τ' άλλα, κάτι τέτοιο δεν έχει πια ιστορικά και κοινωνικά νόημα ύπαρξης: *Ο κύκλος έκλεισε, έφτασε το τέλος της εποχής.*

Αυτό είναι ίσως το στοιχείο που κατά τη γνώμη μου δεν έχει κατανοηθεί σ'

όλη του την έκταση. Ούτε υπάρχει ακόμα απ' όπουδήποτε κάποια σοβαρή προσπάθεια προσέγγισης των επιπτώσεων που αυτό θα έχει όχι μόνο για το σύγχρονο εργατικό επαναστατικό κίνημα, αλλά συνολικά για την κοινωνική ζωή στην Ελλάδα και στον κόσμο. Το μόνο συμπέρασμα που μπορεί να βγάλει κανείς σήμερα με σιγουριά, πέρα από τ' ότι η δεκαετία του '90 θα είναι πολύ δύσκολη, είναι ότι δεν τροποποιούνται αλλά οι όροι υπάρξης και δράσης του σύγχρονου εργατικού επαναστατικού κινήματος, αλλά και το ίδιο το κίνημα. Μαζί με το τέλος της εποχής, τελειώνει και το εργατικό επαναστατικό κίνημα με τη μορφή που το ξέραμε.

Η δυσκολία και συγχρόνως ίσως κι η δύναμη αυτής της προσπάθειας βρίσκεται στ' ότι εκδηλώθηκε στο μεταίχμιο της αλλαγής των εποχών με την πιο κυριολεκτική έννοια του όρου: Το περιεχόμενο του νοήματος της ύπαρξής μας, οι κοινωνικές και πολιτικές ανάγκες που αυτή εξυπηρετεί επιχειρώντας να τις εκφράσει, αλλιώς τις βλέπαμε σχεδόν μέχρι την εποχή που φύγαμε από το ΚΚΕ, και μ' άλλους όρους αυτά προσδιορίζονται σήμερα. Μέσα σε λίγους μήνες υπήρξε ριζική αλλαγή της κατάστασης. Και καταλύτης γι' αυτό στάθηκε η κατάρρευση των καθεστώτων στις χώρες της Ανατολικής και Κεντρικής Ευρώπης.

Φυσικά από την άποψη της ουσίας το τέλος της εποχής είχε επέλθει πολύ νωρίτερα ~~μ~~ όλες τις ουσιαστικές επιπτώσεις που είχε αυτό. Άλλο όμως αυτές, κι άλλο οι επιπτώσεις όταν αυτό γίνεται ή αρχίζει να γίνεται *στοιχείο της κοινωνικής συνείδησης*, και μάλιστα ευρύτατα μέσα στην εργατική τάξη και στους άλλους εργαζόμενους, κι όχι μόνο στον κόσμο της Αριστεράς.

Και βέβαια δεν μπορεί παρά να είναι καταλυτικές οι επιπτώσεις αυτές για κείνους που διεκδικούν την πρωτοπορία στην πάλη για την ανατροπή του καπιταλισμού χωρίς να 'χουν κατορθώσει να υπερβούν την κυρίαρχη για δεκαετίες αντίληψη για το σοσιαλισμό.

Είτε θέλουμε να το παραδεχτούμε, είτε όχι, το σύστημα που κατέρρευσε στις χώρες αυτές, όπως και να το χαρακτηρίσουμε, μεταβατικές κοινωνίες, κρατικό σοσιαλισμό, κρατικό καπιταλισμό —κι υπάρχουν όλες αυτές οι απόψεις— *ταυτίστηκε ή σχεδόν ταυτίστηκε με τις ιδέες μας για το σοσιαλισμό, που γι' αυτές γίναμε κομμουνιστές, αντιπαλέψαμε τις κυρίαρχες καταστάσεις και δυνάμεις στην ελληνική κοινωνία κι αγωνιστήκαμε για να υπάρξει. Όχι ίσως από την άποψη των συγκεκριμένων μορφών του, οπωσδήποτε όμως από την άποψη της ουσίας του. Και μεις πολύ καθυστερημένα ανακαλύψαμε αυτό που ήδη είχε διατυπωθεί από το 1968, ότι «το πραγματικό Είναι του σημερινού σοσιαλισμού είναι το σύμπλεγμα εκείνο υποκατάστατων, τάσεων, θεωριών, τακτικών κ.λπ., που προήλθε από την κρίση της σταλινικής περιόδου.»³*

Έτσι, αν την περίοδο που φύγαμε από το ΚΚΕ «αρκούσε», για να δικαιολογηθεί κοινωνικά και πολιτικά η ύπαρξή μας, η προσπάθεια να εκφράσουμε την αντίσταση στη συναίνεση, το συντηρητισμό και την εξάρτηση, και βέβαια την αντίσταση στην εγκατάλειψη της πάλης για τη σοσιαλιστική προοπτική, δηλαδή πριν απ' όλα να εκφράσουμε *ενδογενείς* παράγοντες της ελληνικής κοινωνίας, αυτό δεν είναι πια αρκετό. Όσο και να διασταυρωνόμαστε με υπόγεια ή κι ανοιχτά ρεύματα κοινωνικής αμφισβήτησης, είναι πολύ δύσκολο να τα εκφράσουμε πολιτικά, αν στην πράξη δεν υπερβούμε όχι μόνο το ΚΚΕ, αλλά και τους ίδιους

τους μέχρι σήμερα εαυτούς μας. Κάτι πολύ δύσκολο, που είναι όμως κι ο μόνος δρόμος που ανοίγεται μπροστά μας. Αλλιώς στην καλύτερη περίπτωση θα μας ψηφίζουν για τα διοικητικά συμβούλια των σωματείων σαν τίμιες δυνάμεις κοινωνικής αντιπολίτευσης κόντρα στα βρόμικα πολιτικά παιχνίδια όλων, αλλά θα μας εμπιστεύονται ελάχιστα σαν δυνάμεις πολιτικής ανατροπής και κοινωνικής απελευθέρωσης.

Απ' αυτή την άποψη, με τους σημερινούς όρους και στο βαθμό που δε συλλάβουμε σ' όλη του την έκταση το τι σημαίνει «τέλος της εποχής», χωρίς να μπορούμε ν' αποκλείσουμε οριστικά τίποτα, *ο επικρατέστερος κίνδυνος που φαίνεται να ελλοχεύει είναι μάλλον η «επαναΚΚΕδοποίηση», παρά η σοσιαλδημοκρατικοποίηση μας.* Κάτι που, αν πραγματοποιηθεί, θα καταδικάζε άδοξα από τα γεννοφάσκια της την προσπάθειά μας.

Για τ' ότι πρόκειται για υπαρκτό κίνδυνο μιλά πιο εύγλωττα απ' όλα η μέχρι τώρα ιστορία μας. Το γεγονός, που ήδη αναφέρθηκε προηγουμένα, ότι μέσα στο ΚΚΕ δεν δώσαμε τη μάχη για όλα τα ζητήματα που σήμερα βάζει, για παράδειγμα, η *Πρόταση-Συζήτηση* ή, πολύ περισσότερο, γι' αυτά που διαισθανόμαστε σήμερα ότι πρέπει ακόμα να μπουν.

Για ποια ζητήματα πάλεψαν μέσα στο ΚΚΕ οι πιο πολλοί από μας — ασφαλώς ο καθένας με το δικό του τρόπο, αφού ο καθένας ξεκινούσε απ' τις δικές του ευαισθησίες και τη δική του κατανόηση των προβλημάτων και της κατάστασης; Τα ζητήματα αυτά κατά τη γνώμη μου είναι:

Πρώτο: Για να αποτραπεί η πορεία ενσωμάτωσης του ΚΚΕ, που τελικά βρήκε έκφραση μέσα από την ανάπτυξη ενός κυβερνητισμού σοσιαλδημοκρατικού τύπου, έτσι όπως εμφανίστηκε στην αρχική φάση στις αρχές της δεκαετίας του '80 με τη γνωστή στάση απέναντι στην κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ μέχρι τις συγκυβερνήσεις στο κλείσιμο της δεκαετίας.

Δεύτερο: Για να μη γίνει αποδεκτή από τις δυνάμεις του ΚΚΕ μια εξελικτική ρεφορμιστική αντίληψη μετάβασης στο σοσιαλισμό, που προωθήθηκε με το κοινό πόρισμα ΕΑΡ-ΚΚΕ εγκαταλείποντας τις μεσοβέζικες διατυπώσεις του 12ου Συνεδρίου, που μπορούσαν να ερμηνευτούν και έτσι και αλλιώς. Αυτή την αντίληψη αντιπαλέψαμε όπως συμπυκνωνόταν στις θέσεις του κοινού πορίσματος για τα ζητήματα της μετάβασης, την εξάρτηση και την ΕΟΚ.

Αν θυμηθούμε αυτή τη συζήτηση σήμερα, λίγο παραπάνω από ένα χρόνο από τη διεξαγωγή της, ίσως να διαπιστώσουμε —τουλάχιστο εγώ έτσι το σκέφτομαι— ότι οι αντιλήψεις μας υπέφεραν από μια ανολοκλήρωτη τοποθέτηση για το ζήτημα της δημοκρατίας. Όχι τόσο σε σχέση με την αξιοποίηση των αστικών δημοκρατικών θεσμών για την επαναστατική πάλη, όσο σε σχέση με την ανάπτυξη των μορφών άμεσης δημοκρατίας, ανάπτυξης του προλεταριακού δημοκρατισμού στα πλαίσια του καπιταλισμού, και πολύ περισσότερο της σοσιαλιστικής δημοκρατίας.

Τρίτο: Για την εσωκομματική δημοκρατία, ενάντια στις παραβιάσεις της από την ηγετική κομματική ομάδα, που πήραν ανοιχτό χαρακτήρα κυρίως από την περίοδο του 11ου συνεδρίου του ΚΚΕ το 1982. Έχω όμως τη γνώμη ότι στη δεκαετία του '70, ενώ οι περισσότεροι από μας πάντα λέγαμε και παλεύαμε στα όργανα τη δική μας άποψη, ίσως δεν δείχναμε όλοι την ίδια ευαισθησία για τις απόψεις των άλλων. Κι η θεωρητική αντίληψη και συγκρότησή μας απέναντι

στην άλλη άποψη ήταν, σε τελευταία ανάλυση, αυτή του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού *έτσι όπως ανέκαθεν εφαρμοζόταν στο ΚΚΕ*, δηλαδή του γραφειοκρατικού συγκεντρωτισμού. Δεν ξέφευγε δηλαδή τελικά από τη λογική του μηχανισμού.

Κι όταν στη δεκαετία του '80 συνειδητοποιήσαμε και βγήκαμε ανοιχτά σαν υπερασπιστές της κομματικής νομιμότητας από το φραξιονισμό των «πάνω», το φραξιονισμό της ηγετικής κομματικής ομάδας, οι οργανωτικές αρχές που υπερασπιζόμασταν μέχρι και το καλοκαίρι του 1989, και συγκεκριμένα μέχρι την καταπήφιση από τον Κ. Κάρπο της κυβέρνησης Τζαννετάκη κατά παραβίαση όχι μόνο του γράμματος, αλλά και της ουσίας του καταστατικού του ΚΚΕ, ήταν πάντα αυτές του γραφειοκρατικού συγκεντρωτισμού: δηλαδή οι αρχές λειτουργίας των κομμουνιστικών κομμάτων, που διαμορφώθηκαν κατά τη δεκαετία του '30 σε ρήξη με τη λενινιστική οργανωτική παράδοση, που οι αρχές της από κει και πέρα ταυτίστηκαν με το φιλελευθερισμό. Με δυο λόγια, αυτό που μάθαμε να ξορκίζουμε με κάθε ειλικρίνεια στη δεκαετία του '70 ήταν όχι ο αναθεωρητισμός, αλλά ο τρόπος λειτουργίας που μ' αυτόν οι μπολσεβίκοι διεξήγαγαν την πρώτη νικηφόρα σοσιαλιστική επανάσταση στην ιστορία του κόσμου.

Τέταρτο: Για το χαρακτήρα και την πολιτική κατεύθυνση της ΚΝΕ, όσοι περάσαμε από κει. Για να μη μετατραπεί σε μια οργάνωση νεολαίας ανεξάρτητη από τη νεολαία και τις ανάγκες της κι εξαρτημένη από τις γραφειοκρατικές επιδιώξεις και των δυο πόλων της συμμαχίας της παραδοσιακής συντηρητικής τάσης με τη σοσιαλδημοκρατική στα πλαίσια της ηγετικής κομματικής ομάδας του ΚΚΕ. Και για να το κάνουμε αυτό αναγκαστήκαμε να 'ρθουμε αντιμέτωποι μ' αυτό που ήδη ήταν η ΚΝΕ και να επιχειρήσουμε να το ξεπεράσουμε αναζητώντας καινούριους δρόμους για το κίνημα της νεολαίας και για την ίδια την οργάνωση.

Πέμπτο: Για να κρατήσουμε ζωντανό το όραμα της σοσιαλιστικής προοπτικής την ώρα που η ηγετική ομάδα του ΚΚΕ εγκατέλειπε όχι μόνο την πάλη, αλλά και τη ζύμωση για το σοσιαλισμό, διαχωρίζοντας πλήρως την τακτική από τη στρατηγική. Αυτό όμως γινόταν κύρια το πρώτο μισό της δεκαετίας του '80 από θέσεις υπεράσπισης του προγράμματος του ΚΚΕ, κι ιδιαίτερα του πρώτου στάδιου της ενιαίας επαναστατικής διαδικασίας για το σοσιαλισμό, της δημοκρατίας του λαού. Ενός προγράμματος, που τελικά δεν ξέφευγε από την παράδοση των εισαγόμενων σχημάτων στρατηγικής χωρίς καν παραπέρα επεξεργασία στο έδαφος της ελληνικής πραγματικότητας, δηλαδή από την παράδοση που ευνοούσε την κυριαρχία στην πολιτική του τακτικισμού.

Για το ζήτημα, τέλος, της ουσίας των χωρών που ονομάζαμε σοσιαλιστικές και για την αντίληψη του προλεταριακού διεθνισμού που εφάρμοζε το ΚΚΕ, δεν δώσαμε στην πραγματικότητα καμιά *σοβαρή* μάχη, πέρα από κάποιες αψιμαχίες παλιότερα και κυρίως τα τελευταία χρόνια. Ενώ βλέπαμε τα γνωστά φαινόμενα κι εκδηλώσεις στο επίπεδο της καθημερινής ζωής και της κοινωνικής συνείδησης στις χώρες αυτές και τα συζητούσαμε εκτεταμένα, αποφεύγαμε να βγάλουμε τα *συνολικότερα* συμπεράσματα που επιχειρούμε να βγάλουμε σήμερα. Έτσι περιοριζόμασταν στο να καταδικάζουμε αυτές τις εκδηλώσεις σαν *επί μέρους* φαινόμενα ή σαν ειδικές περιπτώσεις (π.χ. Πολωνία, Ρουμανία), ενώ σχεδόν μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '80 θεωρούνταν λίγο πολύ «δεξιός» όποιος τελικά είχε

την τόλμη της σκέψης να τοποθετήσει συνολικά το ζήτημα.

Αυτή πιστεύω ότι είναι η βάση που, ενώ ήδη από τα πρώτα βήματά μας στο ΚΚΕ, αρχές της δεκαετίας του '70, αρκετοί από μας διατυπώναμε αντιρρήσεις για βασικές πλευρές της πολιτικής του, *δεν μπορέσαμε να συλλάβουμε ή τουλάχιστο να εκφράσουμε συνολικά και σχετικά έγκαιρα τι ακριβώς γινόταν μέσα στο ΚΚΕ και με το ΚΚΕ*. Αλλά μέχρι την περίοδο του Κοινού Πορίσματος η πιο διαδεδομένη ερμηνεία γινόταν από τη σκοπιά της εμφάνισης αρχικά αναθεωρητικών απόψεων, από το πρίσμα των φιλοδοξιών και της ψυχολογίας των διαφόρων ηγετικών στελεχών του και στη συνέχεια της διαμόρφωσης της σοσιαλδημοκρατικής τάσης, πράγμα που δικαιολογούσε την παραμονή και διαπάλη στα πλαίσια του ΚΚΕ.

Δεν συνδέθηκε δηλαδή επαρκώς η κατάσταση την οποία αντιπαλεύαμε με τις ρίζες της. Κι αν στα πλαίσια της κίνησής μας δεν δοθεί τελικά η δυνατότητα να διερευνηθούν εξονυχιστικά αυτές οι ρίζες, το πιθανότερο είναι ότι θα επαναληφθούν παλιά λάθη στα πλαίσια μιας καινούριας και πολύ πιο δύσκολης κατάστασης, μ' αποτέλεσμα να μην επιτραπεί στη σημερινή μας προσπάθεια να πάει πολύ μακριά.

Κι οι ρίζες αυτές θα πρέπει ν' αναζητηθούν στον τύπο κομμουνιστικού κόμματος που διαμορφώθηκε κατά τη δεκαετία του '30 σε ρήξη με τη λενινιστική παράδοση. Στην αποτελμάτωση και διαστρέβλωση της μαρξιστικής θεωρίας, στη μετατροπή της σε υπηρέτρια των κάθε φορά συγκυριακών πολιτικών επιλογών. Στην απόλυτη κυριαρχία του τακτικισμού, που σήμανε πρακτικά εδώ και δεκαετίες την εγκατάλειψη της πάλης για το σοσιαλισμό. Στην υποβάθμιση μέχρι εξαφάνισης του προλεταριακού δημοκρατισμού μέσα στο κόμμα και μέσα στην κοινωνία. Στην ουσιαστική υποκατάσταση των συλλογικών ηγεσιών από ηγετικές κομματικές ομάδες και τον περίγυρό τους, με πλήρη τήρηση τις πιο πολλές φορές δημοκρατικοφανών διαδικασιών. Στη γραφειοκρατικοποιημένη έκφραση των συμφερόντων της εργατικής τάξης από τα ΚΚ σ' Ανατολή και Δύση, και τελικά στην αποσύνδεσή τους απ' αυτήν. Στη διαρκή κι αξεχώριστη συνύπαρξη, μέσα στα κόμματα και στις ηγετικές τους ομάδες, του δίπολου σεχταρισμός-οπουρτουνισμός.

Είναι φανερό ότι μια ειλικρινής διάθεση έρευνας τέτοιων φαινομένων, δηλαδή μια έρευνα που δεν θα ξεκινά με προκατασκευασμένα συμπεράσματα, δεν μπορεί να διεξαχθεί στη βάση κανόνων που θα επιτρέπουν ορισμένα πράγματα να εξετάζονται, ενώ ορισμένα άλλα θα θεωρούνται απαράβιαστα. Το ίδιο το επιστημονικό κεκτημένο του μαρξισμού χρειάζεται να επιβεβαιωθεί μέσα από την ιστορική, θετική κι αρνητική, πείρα και μέσα από την ανάλυση της σύγχρονης πραγματικότητας.

Σε τίποτα δεν βοηθά σήμερα, για παράδειγμα, η απλή επίκληση της θέσης για τον πρωτοπόρο ρόλο και την ιστορική αποστολή της εργατικής τάξης ή για την ανάγκη στη μεταβατική περίοδο από τον καπιταλισμό στον κομμουνισμό να υπάρχει μια μεταβατική μορφή κράτους, μεταβατική από το κράτος στο μη-κράτος, που από την άποψη της ουσίας της θα είναι δικτατορία του προλεταριάτου. Για όσους είναι πεισμένοι γι' αυτό, η απλή επίκληση κάθε άλλο παρά συμβάλλει στην αυτοεπιβεβαίωση, περισσότερο δημιουργεί αισθήματα αβεβαιότητας κι ανασφάλειας. Και βέβαια το λιβάνισμα για οτιδήποτε, που δεν μπαίνει στον κό-

πο ν' αποδείξει τίποτα, μάλλον αρνητικά παρά θετικά επιδρά σ' όσους βλέπουν τα πράγματα διαφορετικά. Η εποχή του «πίστευε και μη ερεύνα» για το εργατικό κίνημα έχει λήξει οριστικά.

Μια ανοιχτή έρευνα και συζήτηση, όμως, για το ποια είναι η εργατική τάξη στην Ελλάδα σήμερα και για τη διαστρωμάτωσή της, για το ρόλο και τις σχέσεις της ηλικίας και του φύλου, της μόρφωσης και της ειδικευσης στα πλαίσιά της, για τις συνθήκες και τους μηχανισμούς διαμόρφωσης της κοινωνικής της συνείδησης, για το γιατί και με ποιους όρους έχει επιτευχθεί η ενσωμάτωσή της, μπορεί να επιβεβαιώσει με βάση τα σύγχρονα δεδομένα τα θεμελιακά χαρακτηριστικά της που ανάδειξαν μέσα από την ανάλυση της μέχρι τότε πραγματικότητας οι κλασικοί. Κι ακόμα παραπέρα: Από πού, αν όχι μέσα από μια τέτοια έρευνα και συζήτηση, θα μπορέσουμε να καταλήξουμε σε βασικά συμπεράσματα για δράση που να μπορεί να διαμορφώνει όρους ανατροπής των μηχανισμών και των αποτελεσμάτων της ενσωμάτωσης και προώθησης της ενότητας και της συνειδητότητας της τάξης στη νέα εποχή; Κι αντίστοιχα, το πρόβλημα ουσίας που επείγει να λυθεί, πριν απ' όλα, είναι όχι αν, λόγω δυσφήμισης του ονόματος, η δικτατορία του προλεταριάτου θα εξακολουθήσει να ονομάζεται έτσι ή θα ονομαστεί εργατική εξουσία ή εργατική δημοκρατία ή κάπως αλλιώς, αλλά να διερευνηθεί γιατί παντού η δικτατορία του προλεταριάτου μετατράπηκε σε δικτατορία *επί* του προλεταριάτου.

Σ' αυτή τη βάση θα πρέπει να τοποθετηθεί σήμερα το ζήτημα της συζήτησης και για την ορολογία. Δεν έχει νόημα η αντιμετώπισή της σαν ταμπού. Αν κάτι τελικά απόδειξε έξω απ' οποιαδήποτε διαμφισβήτηση η σύγχρονη πείρα, αυτό είναι ότι σε τίποτα δεν βοήθησε τη διαπάλη για το χαρακτήρα και την προοπτική των κομμάτων το γεγονός ότι μέχρι το τέλος βρισκόταν σε χρήση μια ορισμένη ορολογία. Ίσα ίσα μάλλον αξιοποιήθηκε σαν ψευδώνυμο, σαν φύλλο συκής μέχρι την ολοκλήρωση των *μακρόχρονων* αλλαγών που την αναιρούσαν πλήρως. Αυτό αποδειχνει πριν απ' όλα το γεγονός ότι σειρά ολόκληρη κομμάτων με την επωνυμία κομμουνιστικά και με τον μαρξισμό-λενινισμό επίσημη κοσμοθεωρητική τους αρχή, μέσα σε μια νύχτα εμφανίστηκαν επίσημα σαν σοσιαλδημοκρατικά, με ανάλογο όνομα και πρόγραμμα. Εξάλλου, η πρώτη φάση της ουσιαστικής αναίρεσης των εννοιών, που ιστορικά έκφραζε η συγκεκριμένη ορολογία, στην κατεύθυνση της δογματικής και γραφειοκρατικής τους διαστρέβλωσης, είχε επιτευχθεί δεκαετίες πριν, χωρίς και πάλι τα ονόματα να λειτουργήσουν προστατευτικά σε σχέση με το περιεχόμενο των εννοιών τους με οποιοδήποτε άλλο τρόπο παρά σαν ψευδώνυμα.

Χρειάζεται ακόμα να ξεκαθαριστεί ότι δεν μπορεί παρά να είναι *άλλα* τα κριτήρια προσέγγισης μιας συζήτησης για την ορολογία στα πλαίσια του ΚΚΕ, κι άλλα για μια τέτοια συζήτηση στους κόλπους της κίνησής μας. Αν στο ΚΚΕ λ.χ. μπει ζήτημα κατάργησης του «κομμουνιστικού» από τον τίτλο του και του μαρξισμού - λενινισμού από το καταστατικό του, αυτό δε θα σημαίνει παρά την *ανοιχτή παραδοχή* της κατεύθυνσης για *σοσιαλδημοκρατική μεταλλαγή* του. Η συζήτηση που ανοίγει σήμερα στους δικούς μας κόλπους είναι δυνατό να θέτει και τέτοια ζητήματα από πολλές, ίσως και διαφορετικές μεταξύ τους, σκοπιές. Φυσικά σε εντελώς διαφορετική βάση απ' αυτή που μπαίνουν στο ΚΚΕ. Κι αυτό δεν είναι θέμα θέσπισης κανόνων για το τι επιτρέπεται και τι απαγορεύεται να συζη-

τηθεί, αλλά θέμα της πραγματικότητας που εμείς όλοι αντιπροσωπεύουμε, της ουσίας της υπαρκτής μίνιμουμ βάσης επαφής ανάμεσά μας, ανεξάρτητα από τις διαφορές από και πέρα στις σημερινές αντιλήψεις μας.

Συνοψίζοντας, αυτό που χρειάζεται σήμερα, μακριά απ' οποιαδήποτε αίσθηση επάρκειας, που είναι ό,τι πιο εξωπραγματικό, και γι' αυτό κι ό,τι πιο επικίνδυνο, είναι ν' ανοίξει η συζήτηση για δυο κατηγορίες ζητημάτων:

— Γι' αυτά που όλοι λίγο πολύ έχουμε πείρα κι απόψεις, που χρειάζεται να διασταυρωθούν.

— Γι' αυτά που οποιαδήποτε σοβαρή αντιμετώπισή τους προϋποθέτει έρευνα κι ανάλυση που δεν έχει γίνει. Ανάμεσά τους, κατά τη γνώμη μου:

Για τον καπιταλισμό σήμερα, ένα πεδίο όπου ελάχιστες προσπάθειες θεωρητικής γενίκευσης έχουν γίνει μετά τον Λένιν. Για τις ολοκληρώσεις. Για το χαρακτήρα των κοινωνιών που ονομάζαμε σοσιαλιστικές. Για την κατεύθυνση εξέλιξης της ελληνικής κοινωνίας και την εργατική τάξη σήμερα. Υλικό απαραίτητο, πέρα απ' όλα τ' άλλα, για να έχει νόημα μια συζήτηση για τους δρόμους μετάβασης στο σοσιαλισμό και για τη θεωρία και πρακτική της σοσιαλιστικής επανάστασης τον 21ο αιώνα, αλλά και για να προχωρήσει η επεξεργασία μιας νέας θεώρησης των θεσμών, της λειτουργίας και της ουσίας τους στις μεταβατικές κοινωνίες. (Μέχρι να υπάρξουν τα πρώτα αποτελέσματα απ' αυτό είναι φανερό ότι θα εξακολουθήσουμε να είμαστε —αναγκαστικά— αυτό που είμαστε και σήμερα, δηλαδή τίμιοι τακτικιστές). Για τη θεωρία και πρακτική του κόμματος νέου τύπου σήμερα, με προοπτική τον επόμενο αιώνα. Για μια νέα θεώρηση του ανθρώπου και των διαπροσωπικών του σχέσεων με βάση τα δεδομένα της εποχής μας, αναπτύσσοντας ένα όχι τυχαία παραμελημένο, ξεχασμένο μάλλον, πεδίο της κλασικής μαρξιστικής σκέψης.

Γι' αυτό και δεν έχει νόημα οποιαδήποτε προσπάθεια να «μαζευτεί» η συζήτηση με διαμόρφωση θέσεων για ένα συνέδριο μετά τις εκλογές. Χρειάζεται, αντίθετα, το οργανωμένο και συστηματικό δημόσιο άνοιγμά της κατά θέματα, σε συνδυασμό με πολύπλευρη οργάνωση της έρευνας. Είναι ανάγκη στην έρευνα και στη συζήτηση να συμπεριληφθεί ο προβληματισμός κι οι προσπάθειες κι άλλων αγωνιστών και σκεπτόμενων ανθρώπων των άλλων χώρων της αντισυναινετικής αριστεράς, καθώς και της βάσης του Συνασπισμού και του ΠΑΣΟΚ. Ο διάλογος μαζί τους θα είναι και κριτήριο της δικής μας προσπάθειας. Και βέβαια η μεταξύ μας συζήτηση κι ο ευρύτερος διάλογος χρειάζεται να διασφαλιστεί ότι θα διεξάγεται σε συνδυασμό και στα πλαίσια της δράσης για τις ανάγκες των εργαζομένων, των γυναικών, της νεολαίας. Κι αυτό δεν πρέπει να είναι τόσο δύσκολο, όσο φαίνεται κατ' αρχή: οι αιτίες της διστακτικότητας που υπάρχει για να ξεδιπλωθούμε στην πολιτική και κοινωνική δράση που δίνει νόημα και δικαίωμα στην ύπαρξή μας θα πρέπει ν' αναζητηθούν πολύ περισσότερο στη συζήτηση και στην έρευνα που δεν έχει γίνει, παρά σ' οποιουσδήποτε αντίθετους λόγους.

Η συζήτηση αυτή ουσιαστικά αφορά τους ίδιους τους όρους της ύπαρξής μας.

Φλεβάρης 1990